

Overwegingen bij het Beleidskader Levendig Brabant 2030

Notitie | juni 2022

Inleiding

De provincie Noord-Brabant ontwikkelt een nieuw meerjarig beleidskader Levendig Brabant 2030 waarin de sectoren vrije tijd, cultuur, sport en erfgoed samen worden genomen. Met deze notitie reageren we op de open uitnodiging om “extra input” te leveren voor het beleidskader. Het is een eerste schets in reactie op reeds geformuleerde uitgangspunten en zoekrichtingen.

In deze notitie reiken we een aantal aanvullende overwegingen aan die we – vanuit het perspectief op en vanuit het culturele veld - relevant achten om te betrekken bij de verdere uitwerking van het beleidskader. In het formeel te doorlopen traject van het beleidskader zullen we in reactie op het concept beleidskader en voor behandeling door Provinciale Staten een volledig advies uitbrengen.

Inhoudsopgave

1. Samenvatting.....	4
De belangrijkste overwegingen op een rij.	
2. Streefbeeld.....	5
Een situatieschets van het culturele veld in 2030 in 10 vergezichten, als antwoord op het “streefbeeld” waarnaar wordt verwezen in het beleidskader Vrije Tijd, Cultuur en Sport 2021-2022.	
3. Wat moet er gebeuren om het streefbeeld te verwezenlijken?.....	6
Een eerste indicatie van de kansen, valkuilen en dilemma’s die in beeld zijn om vanuit de bestaande situatie te werken aan het geschetste streefbeeld.	
4. Verdieping.....	8
Op enkele thema’s en dilemma’s die in hoofdstuk 3 aan de orde komen gaan we hier wat dieper in om de context en de onderlinge samenhang beter te duiden.	
5. Tot slot.....	10
En toen was er corona...	

1. **Samenvatting** (leestijd ongeveer 3 minuten)

Een meerderheid van de Brabanders (88%) vindt het aanbod aan culturele voorzieningen en activiteiten voldoende. Het bereiken van de groep Brabanders die zich nu onvoldoende herkennen in het culturele aanbod is niet eenvoudig. Cultuureducatie kan helpen, maar is pas op de langere termijn merkbaar. Het verleggen van de provinciale focus naar ander aanbod vraagt tijd en vooral behoedzaamheid, om te voorkomen dat met de ombuiging in het beleid het bestaande publiek wordt weggejaagd.

De in deze planperiode gerealiseerde verdubbeling van het aantal grotere - mede met Rijksmiddelen gefinancierde - culturele organisaties, betekent een belangrijke opwaardering van het Brabantse culturele ecosysteem. Zij zijn ambassadeurs van de ambitie Creatieve Topregio¹. Die positie kunnen zij alleen innemen als ze verzekerd blijven van meerjarige financiering.

Met een inzet op regionale samenwerking kan het aanbod aan culturele voorzieningen en activiteiten beter afgestemd worden, met regie op de efficiënte inzet van middelen en met behoud van diversiteit, bereikbaarheid en toegankelijkheid. Het opbouwen van dergelijke samenwerkingsverbanden is wel zeer arbeidsintensief en vraagt meerjarige investering.

Het culturele ecosysteem, de voorzieningen en activiteiten, waarbinnen kinderen en jeugd in Brabant opgroeien is essentieel voor hun (huidige en latere) interesse in en deelname aan culturele activiteiten. Gezamenlijk investeren in het garanderen van deze basis is van grote maatschappelijke waarde, de kwaliteit van de leefomgeving en het welzijn van de Brabanders, maar vraagt een lange adem.

Participatieve kunstvormen, die zich richten op het proces van co-creatie en waarin het publiek deelnemer wordt, dragen de belofte in zich een grotere maatschappelijke rol te kunnen vervullen. Dat gebeurt al incidenteel in o.a. het onderwijs, de zorg en het sociaal domein. Door organisaties die deze kunstvorm in de praktijk brengen te ondersteunen, kan zich een nieuw praktijk ontwikkelen. Een grotere rol van participatieve kunstvormen in het huidige cultuurbestel vraagt echter landelijke afstemming.

Doordat nieuwe relevante maar (nog) kleinschalige initiatieven vaak aan dezelfde criteria en voorwaarden moeten voldoen als de grotere professionele organisaties, ontbreekt een gelijk speelveld. Door te differentiëren in deze criteria en het artistiek en maatschappelijk belang zwaarder te laten wegen, krijgen nieuwe initiatieven meer kans op publieke financiering.

Het betrekken van de culturele sector bij de opgaven van de Brabantse Omgevingsvisie slaagt niet als deze vooral tot doel heeft om daarmee ondernemerschap en (innovatieve) verdienmodellen in de culturele sector te stimuleren. Het doel moet niet het “helpen” van de culturele sector zijn, maar de wezenlijke bijdrage van kunstenaars aan de realisatie van de opgaven. Alleen als die meerwaarde gezien en (h)erkend wordt, ontstaat – op den duur - een praktijk die structureel bijdraagt aan de vitaliteit van de culturele sector. De provincie kan hierin het voortouw nemen door in de provinciale programma's en opgaven uit de omgevingsvisie, deelname vanuit de culturele sector als voorwaarde te stellen.

¹ zie ook Zienswijze Creatieve Topregio: <https://www.kunstlocbrabant.nl/kennis-advies/advies-ambitie-creatieve-topregio-39996>

2. Streefbeeld

In het beleidskader Vrije Tijd, Cultuur en Sport 2021-2022 wordt in “Op weg naar het beleidskader 2030” een dialoog (p.31) de vraag geteld: Wat wordt ons streefbeeld? Hier schetsen we dat streefbeeld voor de culturele sector vanuit de centrale vraag hoe we ervoor zorgen dat er ook in 2030 voor iedereen voldoende te doen en beleven is in Brabant. Dat doen we met 10 vergezichten.

1. De Brabanders, die altijd al tevreden waren met het culturele aanbod, vinden in 2030 tussen het traditionele aanbod van (canonieke en populaire) kunst en cultuur meer, andere, nog onbekende en vernieuwende kunstvormen.
2. Ook de Brabanders (vooral lageropgeleiden en ouderen) die hun culturele ervaringen bij voorkeur dicht bij huis zoeken, vinden lokaal meer van hun gading: participatieve kunst waarin ontmoeting, en co-creatie centraal staan en het publiek vooral deelnemer is.
3. De amateurkunstbeoefening kent veel informele recreatieve beoefenaars die vooral online actief zijn. Tegelijkertijd blijft er behoefte aan de fysieke beoefening van amateurkunst, deels individueel maar ook collectief, waaronder in verenigingsverband.
4. De omvang en spreiding van culturele voorzieningen en activiteiten wordt vanuit regionale samenwerkingsverbanden vormgegeven en onderling afgestemd. Betrokken gemeenten, culturele organisaties, -voorzieningen en andere stakeholders werken daarbij samen.
5. Kinderen groeien in Brabant als vanzelfsprekend op met kunst en cultuur. Zowel op als na school kan kunst beoefend en gemaakt worden. In de directe leefomgeving zijn tal van mogelijkheden om deel te nemen aan kunstinitiatieven, culturele activiteiten en evenementen. Special voor jongeren is er aanvullend aanbod op regionaal niveau.
6. Zij die dat willen vinden in hun directe omgeving voldoende mogelijkheden om zich in specifieke kunstdisciplines, individueel en in groepsverband, te bekwamen en te ontwikkelen. Daarnaast leiden de kunstvakopleidingen in Brabant studenten op, die juist in Brabant alle kansen vinden om zich in, voor of vanuit Brabant verder te ontwikkelen.
7. Brabant staat (inter)nationaal bekend als creatieve topregio, met werkplaatsen en podia voor (inter)nationaal topaanbod. Kunstprofessionals, creatieve makers en culturele instellingen werken graag in en vanuit Brabant. Er heerst een creatief “makersklimaat” met een goede culturele infrastructuur waarin makers, kunstenaars en culturele instellingen floreren. Creatieve uitwisseling en samenwerking – ook met andere sectoren en domeinen – is vanzelfsprekend.
8. In 2030 is in het aanbod het aandeel van participatieve kunstvormen gestegen. Kunst, kunstenaars en de artistieke prestatie worden daarmee naast de intrinsieke waarde uitdrukkelijk ingezet en gewaardeerd voor hun maatschappelijke rol en bijdrage in andere domeinen en sectoren.
9. In 2030 is er een bloeiende praktijk van kunstenaars die door stakeholders uit andere domeinen worden ingeschakeld voor culturele interventies. Brabant experimenteert en loopt voorop met de inzet van kunstenaars bij specifieke complexe maatschappelijke vraagstukken. De provincie heeft daartoe in de provinciale programma’s en opgaven uit de omgevingsvisie, deelname vanuit de culturele sector als voorwaarde gesteld.
10. Nieuwe initiatieven krijgen meer kans op publieke financiering door afgenomen regeldruk. Er is een meer gelijk speelveld ontstaan doordat relevante kleinschalige initiatieven niet langer aan dezelfde criteria hoeven te voldoen als grote professionele culturele organisaties. Het artistieke en maatschappelijk belang wordt daarin belangrijker.

3. Wat moet er gebeuren om het streefbeeld te verwezenlijken?

De inzet van Brabant als een provincie waarin iedereen naar eigen behoefte altijd iets van zijn/haar gading vindt, impliceert dat het huidige aanbod niet iedereen voldoende bereikt en dat dat aangepast moet worden. Toch toont een ruime meerderheid van de Brabanders (88%) zich tevreden met het huidige aanbod en vindt dat er (ruim) voldoende culturele voorzieningen in de directe omgeving zijn. In 2019 bezocht 94% een of meer keer een culturele activiteit, waarbij 30% voorstellingen van canonieke kunsten (o.a. klassieke muziek) en zo'n 70% populaire kunst (o.a. popconcert). Bijna 50% van de Brabanders beoefent een vorm van cultuur². En al neemt de tevredenheid over het aanbod de laatste jaren geleidelijk af, het cultuurbereik van het huidige aanbod in Brabant is daarmee aanzienlijk.

Maar natuurlijk zijn er ook Brabanders die zich niet herkennen in het bestaande aanbod. Een groep waarin we een onderscheid kunnen maken tussen "geïnteresseerde niet-bezoekers" en "niet-geïnteresseerde niet-bezoekers"³. Waarbij het voor de eerste groep vooral van belang is praktische drempels (fysieke drempels voor mindervaliden en financiële drempels voor gezinnen met een laag inkomen) te slechten, is de tweede groep heel veel moeilijker tot bezoek te bewegen.

Cultuureducatie kan bijdragen aan het ontwikkelen van interesse voor kunst en cultuur, maar de effecten zijn beperkt en sterk afhankelijk van de kwaliteit van de docent⁴. Naast dat het vooral een langetermijninvestering is. Een meer divers aanbod (1) is behulpzaam, maar evengoed niet eenvoudig te realiseren. Culturele instellingen, gezelschappen en makers richten zich al op nieuw publiek. De effecten daarvan zijn echter gering, vaak van tijdelijke aard en bereikt vooral de "geïnteresseerde niet-bezoekers". Daarnaast is de invloed vanuit overheidsbeleid op het aanbod (overigens bewust) nihil.

Het bereiken van de "niet geïnteresseerde niet-bezoekers" die hun behoefte aan cultuur vooral lokaal zoeken (2), vraagt inderdaad een andere inzet. Culturele uitingen zijn lokaal vaak verbonden aan sociaal-maatschappelijke thema's, buurten of wijken. De kunstvormen zijn dan overwegend participatief en worden niet altijd als kunst herkend, maar door inwoners gezien als een activiteit. Het is een kunstpraktijk die - ook vanuit het rijk - in de belangstelling staat, maar vooral incidenteel en lokaal zijn toepassing vindt. Wil de provincie een rol nemen in het bereiken van deze Brabanders dan zou zij kunstenaars en culturele organisatie die participatieve kunst maken fundamenteel financieel kunnen ondersteunen. Participatieve kunst kan daarmee een volwaardige plek verwerven in de lokale of regionale culturele infrastructuur, waarbij het dan tevens de amateurkunstbeoefening (3) stimuleert en ondersteunt. Ook door regie te nemen en de verschillende lokale initiatieven met elkaar te verbinden kan gewerkt worden aan het versterken van de organisatie, samenwerking en ontwikkeling van deze praktijk.

Regionale samenwerking (4) wordt ook in dat licht belangrijk. Gezamenlijk kan immers – mits goed afgestemd – het lokale aanbod gegarandeerd worden terwijl regionaal een grotere diversiteit binnen bereik blijft. De gezamenlijke inzet wordt dan: een zo groot, gevarieerd en divers mogelijk aanbod aan culturele instellingen en activiteiten. Een dergelijke samenwerking komt niet vanzelf tot stand. De samenwerking moet gestimuleerd, ondersteund en geregisseerd worden, met zowel gemeenten en de lokale en regionale culturele partners. Maar ook cultuureducatie (zowel binnen- als buitenschools), amateurkunst en informele kunstbeoefening (5) moeten onderdeel zijn van de regionale culturele infrastructuur. Hierbij kunnen we gebruik maken van de ervaring met het landelijke programma Cultuur met Kwaliteit waarmee nu - na 8 jaar - zo'n 500 van de ruim 900 basisscholen in Brabant worden bereikt. Ook hierbij wordt samengewerkt in bovenlokale netwerken.

² Waarde van cultuur 2022: de staat van de culturele sector in Noord-Brabant. Kunstloc Brabant, Het PON & Telos, Pyrrhula Research Consultants en Boekmanstichting. In opdracht van BrabantStad.

³ Broek, A. van den (2013). Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen. Den Haag: SCP.

⁴ Europese Unie (2012). A report on Policies and good practices in the public arts and in cultural institutions to promote better access to and wider participation in culture. Brussel: EU.

Brabant kan zich gelukkig prijzen met een groot aantal kunstvakopleidingen (6). Naast de artistieke ontwikkeling komt in de opleidingen steeds meer aandacht voor de maatschappelijke relevantie. Zij dragen zorg voor de instroom van nieuw creatief talent in de Brabantse culturele sector. Het ontwikkelen van een beroepspraktijk blijft echter een hele opgave, waardoor talentontwikkelingsprogramma's (Talenthub) voorlopig relevant blijven.

Voor de ambitie van een creatieve topregio (7) is het, naast de regionale culturele infrastructuur die zorgdragen voor een divers lokaal aanbod, gewenst om ook te kunnen spreken van een provincie brede culturele infrastructuur. Hierin zijn de grotere culturele instellingen uit de landelijke BIS, belangrijke dragers en daarmee uitdragers van deze ambitie. Een rol die zij overigens alleen kunnen spelen als ze zich verzekerd weten van meerjarige financiering. (Verder verwijzen we hierbij naar de separaat aangeleverde zienswijze Creatieve Topregio).

Het realiseren van een staande praktijk waarin stakeholders vanuit andere domeinen als vanzelfsprekend kunstenaars inschakelen bij hun maatschappelijke vraagstukken (9), is geen sinecure. De betrokkenheid van de culturele sector bij de (complexe) maatschappelijke opgaven uit de omgevingsvisie is op dit moment op zijn best incidenteel. Vanuit (financieel) dominante domeinen als ruimte en economie wordt deze samenwerking niet vanzelfsprekend gezocht, waarmee er ook geen praktijk groeit waarin de meerwaarde van kunstenaars bij maatschappelijke opgaven benut wordt. Het vraagt dan ook een serieuze investering om te kunnen pionieren en te experimenteren met co-creatie en vanuit meervoudige perspectieven. Dat kan alleen succesvol zijn als er de bereidheid is om die investering van een lange adem te voorzien.

Om ook nieuwe initiatieven - met name in de participatieve kunstvormen - te kunnen ondersteunen is het belangrijk de criteria van (ook de provinciale) subsidieregelingen hierop aan te passen (10). Veel van de huidige criteria gaan uit van een traditioneel kunstbegrip, focussen op cultureel ondernemerschap en de aanvragen zijn relatief complex en uitgebreid. Gevestigde organisaties zijn hierbij in het voordeel. Door differentiatie aan te brengen in de criteria, waardoor nieuwe relevante initiatieven niet onderworpen worden aan dezelfde criteria en complexe aanvragen als de gevestigde grotere aanvragers, worden de kansen voor nieuwe aanvragers vergoot. Het biedt tevens de mogelijkheid het accent te verschuiven naar artistiek belang en maatschappelijke relevantie. Daarmee biedt de provincie ruimte voor de experimentele ontwikkeling van nieuwe initiatieven, die op hun beurt bij kunnen dragen aan het bereiken van de "niet-bezoeker", zonder de bestaande bezoeker weg te jagen.

4. Verdieping

(Be)leefbaarheid en levendigheid

Beleving is een subjectief gegeven, waarin naast fysieke, ook sociale en persoonlijke omstandigheden een rol spelen (Falk en Dierking⁵). De provincie bepleit daarmee om de inrichting van de leefomgeving niet uitsluitend vanuit de fysieke context (het ruimtelijke domein) te benaderen, maar daaraan uitdrukkelijk de sociale en persoonlijke context toe te voegen. Het centraal stellen van de Brabander betreft dan niet zozeer de vraag wat Brabanders verstaan onder Levendig Brabant, maar vraagt een werkwijze en aanpak waarin voortdurend naast de harde fysieke kant van de leefwereld, uitdrukkelijk ook oog is voor de zachte kant: de persoonlijke en sociale context. Feitelijk betekent het de introductie van participatieve (kunst)praktijken waardoor met betrokkenen via co-creatie en vanuit meervoudige perspectieven, de leefomgeving vorm kan krijgen. De cultuursector kan daarin voorzien en de provincie kan hiertoe zelf het initiatief nemen.

Maatschappelijke opgaven

Het aanschuiven van kunstenaars bij (complexe) maatschappelijke opgaven - zoals die uit de Brabantse Omgevingsvisie - is, als dit vooral tot doel heeft de kunstenaars te voorzien van een nieuwe financieringsbron of verdienmodel, gedoemd te mislukken. Die insteek, die doorklinkt in de startnotitie⁶, heeft juist een averechts effect. Het bevestigt immers de ongelijkwaardige positie van kunstenaars in de beoogde samenwerking. De samenwerking dient niet het "helpen" van kunstenaars, maar het leveren van een wezenlijke bijdrage aan de maatschappelijke opgaven. Als die meerwaarde niet erkend wordt, is de bijdrage die vanuit de culturele sector geleverd kan worden op voorhand nutteloos.

Het is sowieso van belang de verwachting te nuanceren dat vanuit overheden en private partners in andere domeinen de bijdrage vanuit het culturele veld eenvoudig gefinancierd zal worden. De praktijk laat zien dat dat slechts incidenteel en op projectmatige basis lukt, maar daarmee niet vanzelf de omvang krijgt waardoor gesproken kan worden van een nieuwe praktijk. Het realiseren van een dergelijke praktijk vraagt dan ook om een onconventionele aanpak.

Regionale samenwerking

Het streefbeeld schetst dat een deel van de opgaven gelieerd aan het culturele veld een overwegend lokale en/of regionale basis hebben. Het is op dat niveau dat voldoende fijnmazig en op maat keuzes gemaakt kunnen worden, zij het dat daarbij overzicht en regie van belang blijft. Deze regionale samenwerkingsverbanden in het streefbeeld vallen niet een op een samen met de traditioneel onderscheiden regio's in Brabant. Het is van belang voor het slagen van de samenwerking dat deze niet wordt gezocht vanuit een bestuurlijk kader, maar vanuit een gedeeld eigenaarschap.

Innovatief vermogen: behoud versus innovatie

In de startnotitie zegt de provincie het innovatief vermogen en ondernemerschap van de vier sectoren te willen verhogen. Innovatie wordt hier echter een containerbegrip. Je zou met recht kunnen zeggen dat er niets mis is met het innovatief vermogen van de culturele sector. Creativiteit is er immers de corebusiness. Maar achter "innovatief vermogen" schuilt een (economisch) beeld van nieuwe verdienmodellen. Terwijl de culturele sector zijn meerwaarde vooral doet gelden in (meer) maatschappelijke waarde, die zich niet eenvoudig laat vangen in economische modellen.

⁵ Falk, J.H. & Dierking, L.D. (1992). *The Museum Experience*. Washington: Howells House

⁶ Startnotitie Levendig Brabant 2030

Achter “innovatie” gaat ook nog een beleidskeuze schuil. Vanuit het provinciale beleidsveld cultuur blijkt er behoefte aan meer flexibiliteit in de besteding van middelen⁷. Veel van de provinciale middelen voor cultuur worden nu benut voor de (vaste) exploitatie van culturele voorzieningen en/of gezelschappen, waardoor de financiële ruimte ontbreekt om ook in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen, zoals digitalisering en de cross-overs met andere beleidsvelden.

Dit is een bekend dilemma, dat niet uniek is voor de culturele sector. Ook in de markt zoeken (private) partijen immers bestaanszekerheid in bestaande praktijken en verdienmodellen, maar is (maatschappelijke) innovatie mede afhankelijk van provinciale subsidies⁸. Het schetst echter hoe belangrijk bestaanszekerheid is, om vervolgens te kunnen komen tot innovaties.

In essentie gaat het hier over een beleidskeuze waarbij de provincie moet nagaan of zij het bestaande vanuit de drie overheidslagen gefinancierde aanbod wel voldoende relevant vindt voor het beoogde brede publieksbereik. Zo niet, dan kan de consequentie zijn dat financiële ondersteuning van het bestaande aanbod omgebogen moet worden richting vormen van aanbod waarmee ook andere publieksvoorkeuren worden aangesproken. Maar zo'n beweging brengt met zich mee dat de organisatie van het mandaat van bestaande culturele instellingen in hun geheel ter discussie kan komen te staan⁹. Dit is daarom een exercitie die de provincie niet eenvoudig eigenstandig kan doorvoeren, maar afstemming vraagt met lokale partners en het Rijk. Dat kan zelfs zover gaan dat het huidige cultuurbestel hiervoor herijkt moet worden.

⁷ Eindnotitie QuickScan Levendig Brabant (211295), Het PON & Telos

⁸ Zoals het Brabant Startup Fonds

⁹ Evert Bisschop Boele en Koen van Eijck. Van de canon en de mug: een inventarisatie van inzichten rondom de culturele niet-bezoeker (2018). In opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

5. Tot slot

En toen was er corona

Voor de uitgangssituatie in deze notitie is vooral gekeken naar de situatie voor de coronapandemie (2019). Op dat moment stond de culturele sector er echter beduidend sterker voor dan nu het geval is. Desondanks hebben de gevolgen van de coronapandemie in onze ogen geen direct effect op het beleidskader, wat immers kader stellend is en zich op de gewenste situatie in 2030 richt. Wel is te verwachten dat de beoogde resultaten langer op zich laten wachten of extra inspanningen of investeringen vragen.

De belangrijkste gevolgen die we nu - in relatie tot het beleidskader - zien zijn:

- De culturele instellingen zagen hun publieksinkomsten met 95% teruglopen, terwijl de uitgaven aan ZZP-ers (in een sector waarin meer dan 80% van de arbeidsplaatsen door ZZP-ers worden ingevuld) met 55% terug liepen.¹⁰ De financiële situatie voor zowel culturele instellingen als ZZP-ers is daarmee ronduit kritiek. Bestaanszekerheid staat op het spel en daarmee voorlopig geen ruimte voor investeringen in innovaties of nieuwe ambities.
- Bestaande lokale en regionale samenwerkingsverbanden zijn gemankeerd doordat ZZP-ers noodgedwongen elders zijn gaan werken. Het zal daarom meer inspanningen vragen en langer duren om regionale samenwerking te realiseren
- Theaters, podia en culturele organisaties zijn hun vaste publiek tijdens corona kwijtgeraakt. Het terugwinnen van publiek (voorheen geïnteresseerde bezoekers) is daarmee nu de eerste zorg. Het bereiken van de niet-bezoeker zal daarom moeten wachten.
- Een hele generatie nieuwe talenten vanuit verschillende disciplines hebben geen of nauwelijks “vlieguren” kunnen maken voor publiek. En ook nu nog is het moeilijk voor hen. Producties die nog op de plank lagen te wachten komen nu allemaal tot uitvoering en theaters en muziekpodia moeten hun publiek weer terugwinnen en programmeren daardoor relatief veilig. De startpositie van nieuwe talenten is daarmee buitengewoon kwetsbaar.

¹⁰ Ongelijk getroffen, ongelijk gesteund. Amsterdam, mei 2021. SiRM, Boekmanstichting, Lisa Wolters, Significant APE. In opdracht van de Boekmanstichting.

Universele verklaring van de rechten van de Mens

Artikel 27

11. Eenieder heeft het recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap, om te genieten van kunst en om deel te hebben aan wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten daarvan.
12. Eenieder heeft recht op de bescherming van de geestelijke en materiële belangen, voortvloeiende uit een wetenschappelijk, letterkundig of artistiek werk dat hij heeft voortgebracht.